

رسالة محمد

دانشگاه سمنان
دانشکده علوم انسانی
گروه زبان‌شناسی همگانی

پایان‌نامه

برای دریافت درجه‌ی کارشناسی ارشد در رشته‌ی زبان‌شناسی همگانی

عنوان:

فرایندهای واژری نحوی در گونه‌ی سرخه‌ای

استاد راهنما:

دکتر شهرام نقشبندی

استاد مشاور:

دکتر عصمت اسماعیلی

پژوهشگر:

نوشین ظریف گلزار

شهریور ۹۳

تعهدنامه‌ی دانشجو:

اینجانب نوشین ظریف گلزار دانشجوی دوره‌ی کارشناسی ارشد رشته‌ی زبانشناسی همگانی دانشکده‌ی علوم انسانی دانشگاه سمنان گواهی می‌نمایم که تحقیقات ارائه شده در این پایان نامه توسط شخص اینجانب انجام شده و صحت و اصالت مطالب نگارش شده مورد تایید می‌باشد و لذا در موارد استفاده شده از کار دیگر محققان به مرجع استفاده شده اشاره شده است. بعلاوه گواهی می‌نمایم که مطالب مندرج در پایان نامه تا کنون برای دریافت هیچ نوع مدرک یا امتیازی توسط اینجانب یا فرد دیگری در هیچ جا ارائه نشده است و در تدوین متن پایان نامه چارچوب (فرمت) مصوب دانشگاه را به طور کامل رعایت کرده‌ام.

امضاء دانشجو: نوشین ظریف گلزار

تاریخ:

کلیه‌ی حقوق مرتبط به نتایج مطالعات این پایان‌نامه متعلق به دانشگاه سمنان است و بدون اجازه‌ی کتبی دانشگاه سمنان به شخص ثالث قابل واگذاری نیست. همچنین، استفاده از اطلاعات و نتایج موجود در پایان‌نامه بدون ذکر مرجع مجاز نمی‌باشد.

تقدیم به

تقدیم به مهربان پدر و مادرم که همواره دعای خیر آنان

در دوران زندگی و تحصیل پشتوانه‌ام بوده

که عظمت رسیدن به تمام تجربه‌های یکتا و زیبای زندگی،

مدیون حضور سبز و حمایت آنهاست.

و تقدیم به خانواده عزیزم

تشکر و قدر دانی

سپاسگزارم از آن که هر چه دارم از اوست. خالق یگانه و بی همتا که حمد و سپاس مخصوص اوست و بدون یاری و لطف او قدمی از قدم برداشته نمی شود.

فرصت را غنیمت می شمارم و از زحمات فراوان استاد راهنمای خویش جناب آقای دکتر شهرام تقشبندی قدر دانی می نمایم و از این که بنده را در تکمیل این تحقیق تحمل و یاری نموده اند سپاسگزارم و امیدوارم در سایه لطف الهی همواره سلامت و موفق باشند. همین طور از کلیه ی استادانی که همواره مرا در طول تحصیل یاری نموده اند و با سعه ی صدر پاسخگوی سوالات اینجانب بوده اند نهایت تشکر را می نمایم.

فصل اول: کلیات

۳-۱-۱- مقدمه	۳
۳-۱-۲- بیان مسئله	۳
۳-۱-۳- اهمیت تحقیق	۵
۳-۱-۴- سؤالهای تحقیق	۶
۳-۱-۵- فرضیه‌های تحقیق	۶
۳-۱-۶- روش تحقیق	۷
۳-۱-۷- محدودیت‌های تحقیق	۷
۳-۱-۸- ساختار تحقیق	۸
۳-۱-۹- قلمرو تحقیق	۹

فصل دوم: ملاحظات نظری

۱-۲-۱- مقدمه	۱۲
۱-۲-۲- تعریف زبان، گویش، لهجه، گونه	۱۵
۱-۲-۳- ساختواژه (صرف)	۱۶
۱-۳-۲- واژه	۱۷
۲-۳-۲- تکواژ	۱۸
۳-۳-۲- ساخت‌های تصریف و اشتقاق	۱۹
۴-۳-۲- وندها	۲۰
۴-۲- رده‌شناسی صرفی	۲۱
۵-۲- نحو	۲۳
۱-۵-۲- اشاره‌ای به کارهای گرینبرگ در رابطه با رده‌شناسی و همگانی‌ها	۲۴
۶-۲- واژ نحو	۲۵
۱-۶-۲- مقوله‌های دستوری اسم	۲۶
۱-۱-۶-۲- مقوله‌های ذاتی اسم	۲۶
۱-۱-۱-۶-۲- شخص	۲۶
۲-۱-۱-۶-۲- شمار	۲۷
۳-۱-۱-۶-۲- جنس	۲۷
۴-۱-۱-۶-۲- معین بودن و نامعین بودن	۲۷
۲-۱-۶-۲- مقوله‌های رابطه‌ای اسم	۲۸

۲۸	..... حالت ۱-۲-۱-۶-۲
۲۹	..... ساختار کنایی (ارگتیو) ۲-۲-۱-۶-۲
۳۰	..... مقوله‌های دستوری فعل ۲-۶-۲
۳۰	..... مقوله‌های رابطه ای فعل ۱-۲-۶-۲
۳۰	..... جهت ۱-۱-۲-۶-۲
۳۱	..... مقوله‌های ذاتی فعل ۲-۲-۶-۲
۳۱	..... زمان ۱-۲-۲-۶-۲
۳۱	..... نمود ۲-۲-۲-۶-۲
۳۱	..... وجه ۳-۲-۲-۶-۲
۳۲	..... تعدی ۴-۲-۲-۶-۲
۳۲	..... مقوله‌های مطابقه ای فعل ۳-۲-۶-۲
۳۳	..... مقوله‌های دستوری صفت ۳-۶-۲
۳۳	..... مقوله‌های ذاتی صفت ۱-۳-۶-۲
۳۳	..... قیاس ۲-۳-۶-۲
۳۳	..... واژه‌بست ۴-۶-۲

فصل سوم : پیشینه‌ی پژوهش

۳۶	..... مقدمه ۱-۳
۳۶	..... پژوهش‌های مرتبط با پیشینه نظری ۲-۳
۳۶	..... کامری (۱۹۸۹) ۱-۲-۳
۳۷	..... کرافت (۲۰۰۳) ۲-۲-۳
۳۸	..... شوپن (۲۰۰۷) ۳-۲-۳
۳۸	..... ویندفور (۲۰۰۹) ۴-۲-۳
۳۹	..... هسپلمث و سیمز (۲۰۱۰) ۵-۲-۳
۳۹	..... تالرمن (۲۰۱۱) ۶-۲-۳
۴۰	..... پژوهش‌های مرتبط با پیشینه توصیفی ۳-۳
۴۰	..... آرتور کریستن سن (۱۹۴۵) ۱-۳-۳
۴۱	..... صادق کیا (۱۳۴۰) ۲-۳-۳
۴۱	..... منوچهر ستوده (۱۳۴۲) ۳-۳-۳
۴۱	..... حقیقت (۱۳۷۰) ۴-۳-۳
۴۲	..... همادخت همایون (۱۳۷۱) ۵-۳-۳
۴۲	..... مهربان (۱۳۸۲) ۶-۳-۳
۴۲	..... انجمن رسالت قلم سرخه (۱۳۸۲) ۷-۳-۳

۴۲	..... رودیگر اشمیت (۱۳۸۳)
۴۳	..... اسماعیل همتی (۱۳۸۶)
۴۳	..... اسماعیل همتی (۱۳۸۹)
۴۳	..... اسماعیلی و فخرو (۱۳۸۹)
۴۴	..... حشمتی رضوی (۱۳۸۹)
۴۴	..... شریفی (۱۳۸۹)
۴۵	..... دبیر مقدم (۱۳۹۲)
۴۶	..... یعقوبی (۱۳۹۲)

فصل چهارم : تحلیل داده ها

	..... ۱-۴
۴۸	..... مقدمه
۴۸	..... ۲-۴ شخص
۵۲	..... ۳-۴ شمار
۵۳	..... ۴-۴ جنس یا طبقه ی اسم
۵۴	..... ۵-۴ معرفگی (معین بودن، معین نبودن)
۵۴	..... ۶-۴ حالت
۶۰	..... ۷-۴ زمان نمود و وجه
۶۳	..... ۱-۷-۴ فعل مضارع
۶۳	..... ۱-۱-۷-۴ مضارع اخباری
۶۴	..... ۲-۱-۷-۴ مضارع التزامی و امر
۶۶	..... ۳-۱-۷-۱-۴ مضارع ملموس
۶۷	..... ۲-۷-۴ فعل ماضی
۶۷	..... ۱-۲-۷-۴ ماضی ساده
۶۸	..... ۲-۲-۷-۴ ماضی نقلی
۷۰	..... ۳-۲-۷-۴ ماضی بعید
۷۱	..... ۴-۲-۷-۴ ماضی استمراری
۷۳	..... ۵-۲-۷-۴ ماضی نقلی مستمر
۷۳	..... ۶-۲-۷-۴ ماضی ابعاد
۷۴	..... ۷-۲-۷-۴ ماضی التزامی
۷۶	..... ۸-۲-۷-۴ ماضی ملموس
۷۶	..... ۳-۷-۴ فعل نفی
۷۷	..... ۴-۷-۴ واژه بست

- ۸-۴- مقوله‌های مطابقه‌ای فعل ۸۱
- ۹-۴- مقوله‌های رابطه‌ای فعل ۸۵
- ۱۰-۴- مقوله‌های ذاتی صفت ۸۶

فصل پنجم : نتیجه گیری

- ۱-۵- مقدمه ۹۰
- ۲-۵- نتیجه گیری با توجه به پرسش‌ها و فرضیه‌های پژوهش ۹۱
- ۳-۵- دستاوردهای نظری و کاربردی ۹۱
- ۴-۵- خلاصه ۹۲
- ۵-۵- پیشنهادهایی برای پژوهش‌های آینده ۹۵
- منابع ۹۵
- پیوست‌ها ۹۹

فهرست پاره گفتارها

- پاره گفتارهای (۱-۴) ضمائر شخصی آزاد فاعلی..... ۴۹
- پاره گفتارهای (۲-۴) ضمائر شخصی آزاد غیر فاعلی..... ۴۹
- پاره گفتارهای (۳-۴) ضمائر شخصی آزاد فاعلی..... ۴۹
- پاره گفتارهای (۴-۴) ضمائر شخصی آزاد غیر فاعلی..... ۵۰
- پاره گفتارهای (۵-۴) حذف اختیاری ضمیر فاعلی..... ۵۱
- پاره گفتارهای (۶-۴) معرفی شناسه‌های فعلی..... ۵۱
- پاره گفتارهای (۷-۴) شناسه های فعلی افعال متعدی گذشته..... ۵۱
- پاره گفتارهای (۸-۴) پاره گفتارهای مربوط به ضمائر انعکاسی..... ۵۲
- پاره گفتارهای (۹-۴) پاره گفتارهای مربوط به اسامی جمع..... ۵۳
- پاره گفتارهای (۱۰-۴) اسامی معرفه و نکره..... ۵۴
- پاره گفتارهای (۱۱-۴) حالت نمای اسم‌ها در گذشته..... ۵۶
- پاره گفتارهای (۱۲-۴) حالت نمایی ضمائر در زمان گذشته..... ۵۷
- پاره گفتار (۱۳-۴) فعل ماضی فروختن در زمان پهلوی..... ۵۸
- پاره گفتار (۱۴-۴) حالت نمایی ضمائر در زمان حال..... ۵۸
- پاره گفتار (۱۵-۴) ضمائر شخصی متصل در افعال متعدی..... ۵۸
- پاره گفتارهای (۱۶-۴) حالت نمایی در زمان حال افعال متعدی..... ۵۹
- پاره گفتارهای (۱۷-۴) مطابقه گروه فعلی با اسمی..... ۵۹
- پاره گفتارهای (۱۸-۴) مطابقه فعل با فاعل..... ۵۹
- پاره گفتارهای (۱۹-۴) حالت و مطابقه..... ۶۰
- پاره گفتارهای (۲۰-۴) مطابقه افعال متعدی..... ۶۰
- پاره گفتارهای (۲۱-۴) مطابقه با مفعول..... ۶۰
- پاره گفتارهای (۲۲-۴) مصدر و ستاک حال..... ۶۱
- پاره گفتارهای (۲۳-۴) مصدر و ستاک گذشته..... ۶۱
- پاره گفتارهای (۲۴-۴) وندهای وجه امری..... ۶۲
- پاره گفتارهای (۲۵-۴) صرف صیغگان فعل آمدن..... ۶۲
- پاره گفتارهای (۲۶-۴) وندهای وجه امری..... ۶۳
- پاره گفتارهای (۲۷-۴) مضارع اخباری در افعال لازم..... ۶۳
- پاره گفتارهای (۲۸-۴) بن مضارع رفتن..... ۶۴
- پاره گفتارهای (۲۹-۴) مضارع اخباری در افعال متعدی..... ۶۴
- پاره گفتارهای (۳۰-۴) بن و شناسه فعلی در مضارع اخباری..... ۶۴
- پاره گفتارهای (۳۱-۴) مضارع التزامی در افعال متعدی..... ۶۵
- پاره گفتارهای (۳۲-۴) پاره گفتارهای امری و التزامی..... ۶۵
- پاره گفتارهای (۳۳-۴) صرف افعال التزامی و امر..... ۶۵
- پاره گفتارهای (۳۴-۴) فعل امر..... ۶۶
- پاره گفتارهای (۳۵-۴) صرف فعل داشتن..... ۶۶
- پاره گفتارهای (۳۶-۴) مضارع ملموس خوردن..... ۶۶
- پاره گفتارهای (۳۷-۴) صرف ماضی ساده در افعال متعدی..... ۶۷

۶۸.....	پاره گفتارهای (۴-۳۸) صرف ماضی ساده در افعال لازم.....
۶۸.....	پاره گفتارهای (۴-۳۹) ساخت افعال لازم.....
۶۸.....	پاره گفتارهای (۴-۴۰) افعال ماضی نقلی.....
۶۸.....	پاره گفتارهای (۴-۴۱) صرف ماضی نقلی در افعال متعدی.....
۶۹.....	پاره گفتارهای (۴-۴۲) ساخت افعال متعدی.....
۶۹.....	پاره گفتارهای (۴-۴۳) صرف ماضی نقلی در افعال لازم.....
۶۹.....	پاره گفتارهای (۴-۴۴) ساخت فعل لازم در ماضی نقلی.....
۷۰.....	پاره گفتارهای (۴-۴۵) افعال ماضی بعید.....
۷۰.....	پاره گفتارهای (۴-۴۶) صرف ماضی بعید در افعال متعدی.....
۷۰.....	پاره گفتارهای (۴-۴۷) ساخت فعل متعدی در ماضی بعید.....
۷۱.....	پاره گفتارهای (۴-۴۸) ساخت فعل لازم در ماضی بعید.....
۷۱.....	پاره گفتارهای (۴-۴۹) صرف ماضی بعید در افعال لازم.....
۷۱.....	پاره گفتارهای (۴-۵۰) صرف فعل کمکی بودن در ماضی بعید.....
۷۲.....	پاره گفتارهای (۴-۵۱) ماضی استمراری.....
۷۲.....	پاره گفتارهای (۴-۵۲) ماضی استمراری در افعال متعدی.....
۷۲.....	پاره گفتارهای (۴-۵۳) ماضی استمراری در افعال لازم.....
۷۳.....	پاره گفتارهای (۴-۵۴) ماضی نقلی مستمر.....
۷۴.....	پاره گفتارهای (۴-۵۵) ماضی ابعد در افعال متعدی.....
۷۴.....	پاره گفتارهای (۴-۵۶) ماضی ابعد در افعال لازم.....
۷۴.....	پاره گفتارهای (۴-۵۷) ماضی التزامی.....
۷۵.....	پاره گفتارهای (۴-۵۸) صرف ماضی التزامی در افعال متعدی.....
۷۵.....	پاره گفتارهای (۴-۵۹) صرف ماضی التزامی در افعال لازم.....
۷۶.....	پاره گفتارهای (۴-۶۰) صرف ماضی ملموس.....
۷۷.....	پاره گفتارهای (۴-۶۱) صرف افعال نفی در بعضی از صیغگان.....
۷۸.....	پاره گفتارهای (۴-۶۲) واژه بست های ضمیری در جایگاه غیر فعلی.....
۷۹.....	پاره گفتارهای (۴-۶۳) واژه بست های مطابقه ای.....
۷۹.....	پاره گفتار (۴-۶۴) بن و شناسه های.....
۷۹.....	پاره گفتار (۴-۶۵) افعال مرکب.....
۸۰.....	پاره گفتارهای (۴-۶۶) واژه بست های پسوندی.....
۸۰.....	پاره گفتارهای (۴-۶۷) واژه بست های مطابقه ای فاعلی ضمیر انداز.....
۸۲.....	پاره گفتارهای (۴-۶۸) ساز و کار مطابقه با فاعل در فعل های لازم ساخته شده با ستاک حال.....
۸۲.....	پاره گفتارهای (۴-۶۹) ساز و کار مطابقه با فاعل در فعل های متعدی ساخته شده با ستاک حال.....
۸۳.....	پاره گفتارهای (۴-۷۰) مربوط به تصریف فعل لازم با ستاک حال و گذشته.....
۸۴.....	پاره گفتارهای (۴-۷۱) مربوط به تصریف فعل متعدی با ستاک حال.....
۸۴.....	پاره گفتارهای (۴-۷۲) مربوط به تصریف فعل مرکب متعدی با ستاک حال.....
۸۴.....	پاره گفتارهای (۴-۷۳) فهرست پسوندهای مطابقه ای فاعلی در سرخه ای.....
۸۵.....	پاره گفتارهای (۴-۷۴) مطابقه فعل با فاعل.....
۸۵.....	پاره گفتارهای (۴-۷۵) صرف فعل کمکی شدن.....
۸۶.....	پاره گفتارهای (۴-۷۶) صرف انواع صیغگان معلوم و مجهول.....

- پاره گفتارهای (۴-۷۷) صفات ساده ۸۶
- پاره گفتارهای (۴-۷۸) مقایسه صفت تفضیلی و عالی ۸۶
- پاره گفتارهای (۴-۷۹) صفات تفضیلی - عالی ۸۷

چکیده

زبان سرخه‌ای، جزء شاخه‌ی غربی زبان‌های ایرانی و در بین زبان‌های این شاخه نیز متعلق به نواحی شمالی لهجه‌های مرکزی ایران است. از نظر طبقه بندی تاریخی، این زبان، متعلق به حد فاصل زبان‌های ایرانی باستان و ایرانی میانه بوده و بسیاری از ویژگی‌های زبان‌های باستان چون کنایی را در خود حفظ کرده است. تحقیق حاضر تحت عنوان بررسی فرایندهای واژی نحوی در سرخه‌ای، با هدف بررسی توصیفی ویژگی‌های فرایندهای واژی نحوی در زبان سرخه‌ای صورت گرفته است. این توصیف و تحلیل با روش مشاهده‌ای و کتابخانه‌ای-میدانی، همچنین مدد گرفتن از تعدادی گویشور بومی زبان در سنین مختلف تدوین شده است و آنچه در مبحث ملاحظات نظری بکار آمده است منابع کتابخانه‌ای است.

قسمت اعظم داده‌ها با استفاده از پرسشنامه‌ی رضایی باغ بیدی (۱۳۹۱) جمع آوری شده و محقق خود نیز تعدادی از داده‌ها را تهیه کرده است. هدف اصلی این پژوهش بررسی و توصیف ترتیب کلمات در جمله و کشف مقوله‌های نحوی، با استفاده از ابزارهای ساختواژی است. در این پژوهش ابزارهای ساختواژی باز نمود مقوله‌های نحوی مختلف مانند: شخص، شمار، جنس، حالت، مطابقه، زمان، نمود، وجه، قیاس، وندها و واژه‌بست در اسم، فعل و صفت در گونه‌ی سرخه‌ای مورد بررسی قرار گرفته است این گویش دارای دو شمار مفرد و جمع در شش شخص می‌باشد جنس دستوری و طبیعی در آن وجود ندارد. علامت جمع وند- [ɔn] می‌باشد. وندهای [-na]، [-ne] نشانه‌ی نفی هستند و وند [-bo] نشانه‌ی امری ساز می‌باشد. نظام حالت با توجه به رده بندی معیار فاعلی - مفعولی است جز در حالت گذشته‌ی افعال متعددی. واژه بست‌ها به صورت ضمائر متصل در جایگاه فعلی به صورت وند تصریفی و نشانه‌ی مطابقه‌ی فاعلی نمود عینی دارند. مطابقه‌ی فعل در این گونه‌ی زبانی به لحاظ شخص و شمار تنها با فاعل است و به صورت شناسه فعلی و وند افزایی که نوعی استفاده از واژه بست است، ظهور می‌کند.

بازنمودهای واژی نحوی در هسته گروه یعنی فعل دیده می‌شود. علامت منفی ساز در افعال پیشوندی بعد از پیشوند و قبل از فعل اصلی جز در افعال استمراری که قبل از وند استمراری است، قرار می‌گیرد. کلیه‌ی موارد مورد پژوهش همچنین مورد ارزیابی رده شناختی معیار قرار گرفته است.

کلمات کلیدی: سرخه‌ای، فرایندهای واژی نحوی، زمان، حالت، مطابقه، واژه بست، رده بندی معیار.

فصل اول

کلیات

۱-۱- مقدمه

زبان‌بخشی از حیات انسان و از ویژگی‌های مختص نوع بشر است. پس فارغ از جنبه‌های کاربردی آن به خودی خود ارزش اندیشیدن و شناختن دارد. زبان موهبتی است الهی که به انسان عطا شده است. در سوره‌ی مبارکه‌ی الرحمن (آیات ۱-۴) از قرآن کریم آمده است: *”خداوند رحمان قرآن را تعلیم داد. انسان را آفرید. به او بیان (گفتن) آموخت“*. به عقیده‌ی چامسکی^۱ (۱۹۸۱) *”زبان پدیده‌ای فطری و ذاتی است و از بدو تولد با انسان همراه است“*.

از سوی دیگر زبان، نوعی رفتار اجتماعی و وسیله‌ی ارتباط است. البته این رویکرد^۲ زبان‌شناسان نقش‌گرا^۳ است. به عقیده‌ی این گروه زبان وسیله‌ی ارتباط افراد در سطح خرد و کلان می‌باشد و همین سبب ارتباط نسل‌هاست.

کریستال^۴ (۲۰۰۰) به مخاطره افتادن و مرگ خرده زبان‌ها و گویش‌ها در عرصه‌ی جهانی را موضوعی بس نگران کننده نه تنها برای زبان‌شناسان که نگرانی جدی برای همه‌ی کسانی بر می‌شمارد که به مقوله‌ی هویت فرهنگی در دنیای جهانی شده علاقمندند. او قرن حاضر را اوج بحران زوال زبان‌ها و گویش‌ها بر می‌شمرد. هاریسون^۵ (۲۰۰۷: ۱۰) می‌گوید: *”هیچ کس جز سخنگویان و گویشوران یک زبان نمی‌تواند حافظ یک زبان باشد و اساساً زبان بدون سخنگویان آن موضوعیت ندارد“*.

۱-۲- بیان مسئله

مطالعه‌ی زبان تنها مورد توجه زبان‌شناسان نبوده است بلکه جامعه‌شناسان و مردم‌شناسان و روان‌شناسان هم به مطالعه‌ی آن اهمیت ویژه‌ای داده‌اند. در واقع همانطور که فرامکین^۶ و دیگران (۲۰۰۲: ۳) اظهار می‌کنند: *”مادر دنیای زبان زندگی می‌کنیم“*. بنابراین اهمیت زبان در شناخت انسان و تأثیر آن در تکامل و تمدن جامعه‌ی انسانی به حدی است که می‌توان ادعا کرد انسان بدون موهبت زبان با موجودات دیگر چندان تفاوتی ندارد در حالیکه به عقیده‌ی چامسکی (۱۹۸۱) وقتی به مطالعه‌ی زبان آدمی می‌پردازیم، در واقع به جزیی می‌رسیم که بعضی آن را *”جوهره انسانی“*^۷ نامیده‌اند.

ساپیر^۸ معتقد است: *”زبان روش صرفاً بشری و غریزی مبادله اندیشه‌ها، احساسات و خواسته‌ها از طریق نمادهایی است که به طور وضعی ساخته شده‌اند“*. (به نقل از لاینز^۹ ۱۳۸۶: ۱۳).

یار محمدی و دیگران (۱۳۸۲: ۹۵-۱۲۱) می‌گویند: *”بسیاری از زبان‌شناسان معتقدند که تنوع زبانی و فرهنگی از عوامل اساسی پیشرفت بشر در حوزه‌های مهم فکری و اجتماعی است“*. از این رو هر قوم و ملتی

1-Noam.chomsky
2-functional linguists
3-David Crystal
4- David Harrison
5-Victoria Frankin
6-human substance
7-Edward Sapir
8- John Lyons

دارای زبان مختص خود است و هر کس با زبان و لهجه‌ی مادری خود بهتر می‌تواند به ایجاد ارتباط و انتقال پیام مؤثر مبادرت کند.

شاید به همین دلیل بوده که 'یونسکو'^۱ هر ساله یک روز را به عنوان 'روز زبان مادری'^۲ نام نهاده است و گزاره نبود که در یونان باستان جهت مقابله با دشمنان خود از شعار «خون، نژاد و زبان» به عنوان عامل انسجام ملی و وحدت بهره می‌جستند و به همین دلیل در سراسر دنیا تلاش مجدانه جهت تحقیق در مورد زبان‌ها شروع شده است. جهانی شدن مشخصه‌ی اجتناب ناپذیر عصر مدرن است که بر مؤلفه‌های متعددی همچون قومیت و ملیت و خصوصاً زبان تأثیر می‌گذارد بنابراین با مد نظر قراردادن پدیده‌ی جهانی شدن و مؤلفه‌های درهم پیچیده‌ی آن، به موضوع سرنوشت خرده زبان‌ها و گویش‌ها باید پرداخت.

چمبرز و ترادگیل^۳ (۱۹۸۰: ۵) می‌گویند: "از نظر دانش زبانشناسی، گویش شکل‌هایی از یک زبان است که دارای ویژگی‌های زبانی مشترک هستند یعنی با وجود برخی تفاوت‌های واجی و حتی واژگانی و دستوری، دارای ساختار ویژگی‌های مشترک فراوان نیز هستند به طوری که افراد دارای آن گویش‌ها می‌توانند بدون نیاز به یادگیری و آموزش خاصی با همدیگر ارتباط برقرار کنند و به اصطلاح میان آنان 'فهم متقابل'^۴ وجود دارد".

گریمز^۵ (۱۹۹۶) شمار زبان‌ها و گویش‌های موجود در دنیا را ۳۹۰۰۰ عدد و کریستال (۲۰۰۰) تنها تعداد زبان‌ها را بیش از ۶۰۰۰ زبان برمی‌شمارد که فقط ۱۰٪ در وضعیت امنی بسر می‌برند.

هاریسون (۲۰۰۷) ابراز می‌دارد که در هر ۱۰ روز یک زبان از بین می‌رود. از منظر او نخستین پیامد ناشی از زوال زبان‌ها و گویش‌ها همانا زوال دانش بشری است. مهاجرت به شهرها و تمایل به کاربرد زبان معیار یکی از دلایل زوال زبان‌هاست.

کریستال (۲۰۰۰) گسترش زبان غالب در همه‌ی حوزه‌ها و از جمله آموزش را عامل شکل‌گیری احساس منفی نسبت به زبان‌های محلی و قومی برمی‌شمارد.

دلیل دیگر رو به زوال رفتن زبان‌ها و گویش‌ها جای خالی تحقیقات کافی زبانشناسی و گویشی است که نخستین گام در مواجهه با این مسأله اذعان به چنین رویداد و پاسداری از میراث زبانی است. بلومفیلد^۶ (۱۳۹۳: ۵۰۹) می‌گوید: "امید می‌رود که مطالعه‌ی زبان ما را سرانجام به سوی فهم بیشتر رخدادهای انسانی و اداره‌ی بهتر آنها رهنمون شود و این با آنکه فقط یک چشم‌انداز است، دور دست و نایافتنی نیست". (به نقل از سورن ۱۳۸۹)

از همین روی محقق سعی در معرفی گونه‌ای زبانی تحت عنوان سرخه‌ای نموده است و حوزه‌ی مورد بررسی خود را 'فرایندهای واژی نحوی'^۷ معرفی نموده است چرا که از جمله شگفتی‌های زبانی می‌توان بر آرایش سازه‌های نحوی، مشخصه‌های معنایی و پیچیدگی‌های 'ساختواژی'^۸ در زبان‌ها و گویش‌های مختلف اشاره

1- UNESCO

2-mother language day

3- J.K. Chambers & Peter Trudgil

4-mutual intelligibility

5-B.F Grimmes

6-Leonard Bloomfield

7- morphosyntactic processes

8- morphological

کرد که بی‌تردید معرفی آنها در زبان‌ها و گویش‌های رایج در ایران زمین خود مجال گسترده می‌خواهد خصوصاً اینکه مجویج^۱ (۲۰۰۰: ۵۱-۸۵) می‌گوید: ”حدود ۵ درصد زبان‌های جهان یعنی ۳۵۰ زبان مورد توصیف زبانشناختی قرار گرفته‌اند“.

۱-۳- اهمیت تحقیق

”سر ویلیام جونز^۲ در سال ۱۷۸۶ زبان‌های لاتینی، یونانی، سانسکریت و فارسی را از یک اصل اعلام کرد“.

عده‌ای از دانشمندان در منشاء زبان‌ها و ارتباط آنها با هم به تحقیق پرداختند. از نتیجه‌های تحقیقات دانشمندان در منشاء زبان‌ها و ارتباط آنها با هم یکی این بود که در پنج هزار سال پیش از میلاد مسیح در منطقه‌ای میان جنوب روسیه در شرق رود دنیپر و شمال قفقاز و غرب کوه‌های اورال قومی زندگی می‌کردند که بعدها به سرزمین‌هایی از هند تا اروپا مهاجرت کردند چون زبان این قوم منشاء زبان‌های رایج در هند و اروپا بوده، زبان این قوم و خود این قوم ’هند و اروپایی‘^۳ نامیده شد (ابوالقاسمی، ۱۳۷۴: ۱۱).

ارانسکی (۱۳۷۸: ۱۶۱-۱۶۵) طبق طبقه‌بندی تاریخی تمام زبان‌های ایرانی به دو گروه شرقی و غربی تقسیم می‌شود. باقری (۱۳۷۶) زبان فارسی را یکی از زبان‌های شاخه‌ی هند و ایرانی خانواده‌های زبان‌های ’هند و اروپایی آغازین‘^۴ معرفی می‌کند، که از آغاز پیدایش تا امروز به سه دوره‌ی مشخص تقسیم شده است و عبارتند از: فارسی باستان، فارسی میانه و فارسی نو (دری). زبان سرخه‌ای یکی از گویش‌های مناطق سمنان است که مربوط به زبان‌های ایرانی شمال غربی است.

از نظر زبانشناسی، بررسی زبان‌های ایرانی دارای اهمیت خاصی است. زیرا بسیاری از لغات و اصطلاحات زبان پارسی از بین رفته و لغات عربی جایگزین آن گردیده و با وجودی که کاوش‌های سالهای اخیر باستان‌شناسی اطلاعات جدیدی از آسیای مرکزی در اختیار ما نهاده است، دانش ما نسبت به زبان باستان ایران بسیار ناچیز است. مسلماً زبان‌های زنده کنونی باید سهم بسزایی در پرکردن فضای خالی این زبان داشته باشند. (حقیقت ۱۳۷۰: ۵۳۷).

یکی از زبان‌هایی که کمتر مورد بررسی و تحقیق قرار گرفته زبان سکنه شهر سمنان و برخی شهرستان‌های اطراف آن نظیر ’سرخه‘^۵ می‌باشد. جای بسی تعجب است که این تکلم که در فاصله بسیار کمی از پایتخت ایران صحبت می‌شود، کمتر مورد توجه دانشمندان اروپایی قرار گرفته است. ’گویش سرخه‌ای‘^۶ به قدری با سایر گویش‌های ایرانی نظیر فارسی و مازندرانی و گیلکی و غیره اختلاف دارد، که زمانی که دو سرخه‌ای با هم صحبت می‌کنند هرگز زبان آنها را نمی‌فهمیم.

شناخت گویش‌ها و لهجه‌های محلی به شناخت بسیاری از مشکلات دستوری و صرفی و واژگانی زبان فارسی کمک می‌کند و از آنجا که همه‌ی گویش‌های ایرانی بازمانده‌ی یک ’زبان مشترک‘^۷ (ایرانی باستان) هستند

1-Magewicz,A
2-Sir William Jones
3-proto- Indo-European
4- Indo-European
5- Sorkheh
6- Sorkhehi dialect
7-common language

قطعاً بررسی گویش‌ها به شناخت بهتر زبان‌های ایرانی در دوره‌های گوناگون و شناخت گویش‌های دیگر نیز کمک خواهد کرد. جمع آوری و دانستن همه‌ی گویش‌های ایرانی به لهجه‌ی اطلس گویش‌های ایرانی کمک و توصیف آنها را میسر می‌کند.

برای کار گویش‌شناسی باید آن را به روش درست و علمی انجام داد تا محصول آن پژوهش به لحاظ زبان‌شناختی و علمی قابل اعتنا و استفاده باشد. هر قدمی که در راه شناساندن گویش سرخه‌ای صورت می‌گیرد سعی بر آن دارد از انقضای آن گویش کهن که ریشه در فرهنگ و سنن آن منطقه دارد جلوگیری می‌کند. بنابراین این پژوهش گامی است در جهت رسیدن به این مقصود تا راه را برای سایر پژوهش‌های گویش‌شناسی هموارتر سازد.

آنچه در اجتماعات کنونی به چشم پیشرفت و ترقی به آنها می‌نگریم امراضی است که بنای هستی لهجه‌ها را یکی پس از دیگری سرنگون خواهد کرد و اگر با این پیشرفت‌های روزافزون افرادی به فکر گردآوری گویش‌ها و لهجه‌ها نباشند و آنها را ثبت و ضبط نکنند زمانی نمی‌گذرد که اثری از این لهجه‌ها باقی نمی‌ماند.

۱-۴- سوآلهای تحقیق

- ۱- بازنمود مقوله‌های نحوی در مقوله‌ی دستوری فعل در گونه‌ی سرخه‌ای با چه ابزارهای ساختواژی صورت می‌پذیرد؟
- ۲- بازنمود مقوله‌های نحوی منفی ساز در گونه‌ی سرخه‌ای با چه ابزارهای ساختواژی صورت می‌گیرد؟
- ۳- فعل با کدام یک از موضوع‌هایش مطابقت دارد؟
- ۴- بازنمودهای واژی- نحوی در هسته‌ی گروه دیده می‌شود یا وابسته‌ی آن؟
- ۵- آیا وندی برای تعیین جنسیت در سرخه‌ای وجود دارد؟
- ۶- آیا ویژگی‌های شخص و زمان در فعل نشان داده می‌شود؟
- ۷- علامت منفی ساز در زمان‌های مختلف در کجا ظاهر می‌شود؟
- ۸- گذرایبی در این گونه چگونه و با چه ابزاری دیده می‌شود؟

۱-۵- فرضیه‌های تحقیق

- ۱- وند [bə] و وند [bo] برای نشان دادن وجه امری استفاده می‌شود.
- ۲- وند [n□] پیشوند منفی ساز است.
- ۳- فعل با فاعل مطابقت دارد.
- ۴- بازنمودهای واژی نحوی بر هسته‌ی گروه اعمال می‌شود.
- ۵- وند [□] نشانه‌ی جنسیت است.
- ۶- در فعل نشان داده می‌شود.
- ۷- در ماضی علامت منفی پس از فعل می‌آید و در مضارع و مستقبل پیش از فعل می‌آید.

۸- نشانه‌ی گذرای در سرخه‌ای همانند فارسی است.

۱-۶- روش تحقیق

پژوهش حاضر با هدف بررسی توصیفی ویژگی‌های واژ نحوی گویش سرخه‌ای صورت گرفته است. در این پژوهش پرسشنامه‌ای به منظور استخراج داده‌های زبانی منطقه‌ی مورد تحقیق تنظیم شد که البته این پرسشنامه اقتباس از پرسشنامه‌ی باغ بیدی (۱۳۹۱) می‌باشد. این پرسشنامه حاوی ۱۰۰ سوال بود که در قسمت پیوست 'آوانگاری'^۱ شده است و به تعدادی از آنها در فصل چهارم به منظور ارائه‌ی نمونه‌های تحلیلی استفاده شده است.

اطلاعات لازم از طریق مصاحبه، پرسش حضوری، توضیح خواستن جمع آوری شد. گویشوران از بین بومیان و از هر صنف و طبقه‌ای انتخاب شدند.

روش این تحقیق به دلیل داشتن دسترسی برای حضور در ناحیه و محل‌های مربوطه و استفاده از ضبط صوت، برای ثبت مصاحبه‌ها و داده‌های گویش، توصیفی-تحلیلی است. برای ارائه و استفاده از مبانی نظری تحقیق از روش کتابخانه‌ای استفاده شده است. پژوهشگر پیکره‌ی زبانی را از طریق پرسش از گویشوران و ضبط صدای گفتگوی گویشوران بدست آورده است.

تلاش گویشور برای بهره‌مند شدن از افراد متفاوت به لحاظ سن و جنس و تحصیلات بوده و البته بهره‌گرفتن از گویشور مرد مسن و ترجیحاً تحصیل نکرده به دلیل بکر بودن تلفظ و شیوه‌ی ساخت جملات و حفظ واژگان قدیمی نادیده گرفته نشده است. پس از پرسش و ضبط صدا بر طبق پرسشنامه‌ی موجود به آوانویسی آنها و تجزیه و تحلیل آنها اقدام شده است.

۱-۷- محدودیت‌های تحقیق

گویش پژوهشی و حضور در میان گویشورانی که زبان و فرهنگ متفاوتی دارند همیشه با مشکلات و محدودیت‌هایی مواجه است. این مشکلات می‌تواند به شرایط جغرافیایی و اقلیمی منطقه، ساختار اجتماعی و فرهنگی جامعه‌ی مورد پژوهش مربوط باشد و از جمله مشکلات عمده جلب اعتماد، حفظ علاقه به همکاری، صبوری و سعه‌ی صدر داشتن خصوصاً مصاحبه با افراد مسن است.

۱-۸- ساختار تحقیق

این پژوهش در پنج فصل براساس محاوره گویشوران صورت گرفته است. فصل یک به کلیات تحقیق می‌پردازد. بیان مسئله، سؤالات و فرضیه‌های تحقیق به همراه اهمیت و محدودیت‌های آن و نیز روش تحقیق در این فصل گنجانده شده است. فصل دوم با عنوان مبانی نظری تحقیق به چارچوب نظری مرتبط به این پژوهش

1-Isoglosses